

FORUM

SOCIALISTISKT

Nummer 1 1995

Årgång 25/nr 131

Pris 20,-

Den hånade 50-åringen
Kurder – ett folk utan land
Den Urbana Ekologin
Utopia

Kurder - ett folk i många stater

KURDER, ETT FOLK med ca 30 miljoner människor, finns i flera olika länder: i Turkiet, Iran, Irak, Syrien och i före detta Sovjetunionen, i främst Azerbadjan och Armenien.

Det kurdiska folket har sin egen kultur, sina egna traditioner och sitt eget språk. Det kurdiska språket är besläktat med persiska, men skiljer sig markant från arabiska och turkiska. Kurdiskan skrivs med olika alfabet. I Iran och Irak använder man ett modifierat arabiskt alfabet, medan man i Turkiet använder det latinska alfabetet.

Innan kurderna konverterade till Islam, bekände de sig till andra religioner, bl. a. Zoroastrismen och kristendomen. Under andra delen av 600-talet började kurderna konvertera till islam. Idag är majoriteten av kurderna sunnimuslimer.

Ett folk med historia

Det finns många historiska belägg för att kurderna har funnits i dagens Kurdistan sedan mycket länge. Å andra sidan har

en stor del av kurdernas historia varit osynlig i och med att historien ofta har skrivits för att lyfta fram de statsbärande folken och negligera etniska minoriteters öden. En viktig händelse i kurdernas historia är att två stora herravälde, det osmanska riket och det safavidiska/persiska, efter en hård kamp om kontrollen över regionen inledd i början av 1500-talet, år 1639 delade Kurdistan i två delar, den osmanska (grovt sagt dagens turkiska, irakiska och syriska Kurdistan) och den safavidiska (dagens iranska Kurdistan).

Enighet mellan fiender

Perioden efter denna uppdelning präglades av blomstrandet av ett antal kurdiska emirat, speciellt i det osmanska Kurdistan. Vissa furstar hade ambitionen att nå kontroll över hela Kurdistan. Ett förnående av dessa emirat skulle möjligtvis kunnat leda till skapandet av en kurdisk stat. Men detta var inte möjligt, dels på grund av konflikter mellan emiraten, dels på grund av att både det osmanska riket och det safavidiska var, trots konflikterna sinsemellan, eniga om att slå ner varje försök till skapande av en kurdisk stat.

De kurdiska emiraten slogs ut ett efter ett av den osmanska krigsmakten under första hälften av 1800-talet då det osmanska riket försökte centralisera den politiska makten och öka centralmaktens kontroll över rikets alla hörn.

Det kurdiska dilemmat

Slutet av första världskriget och det osmanska rikets sönderfall innebar en ny ordning i hela Mellanöstern. Den osmanska kontrollen över regionen ersattes av de europeiska segermakternas hegemoni, i synnerhet britternas och fransmännen.

Den nya ordningen innebar ett tillfälle för kurderna att skapa en egen stat i enlighet med Sèvresfördraget 1920. Men händelseförloppet blev det motsatta: nya stater skapades och den arabiska och turkiska nationalismen fick stöd av segermakterna. Kurdistan delades återigen i olika delar och det kurdiska folket splittrades på olika stater. Detta har gjort kurdfrågan till en av de mest komplicerade i världen.

Ojämna utveckling

Statsgränserna dragna tvärs genom Kurdistan och den därmed ojämna socioekonomiska utvecklingen i olika delar av Kurdistan har lett till en ojämna utveckling på det kulturella, politiska och utbildningsmässiga området. Språket, litteraturen, människors mentalitet och den politiska strategin har utvecklats olika. Detta är en förklaring till att den kurdiska nationalismen har utvecklats så olika.

Kurdernas krav på nationella rättigheter har varierat från kulturella rättigheter, självstyre, och federativt system till krav på ett självständigt Kurdistan. Den kurdiska kulturen och det politiska medvetandet bland kurderna har i olika delar av Kurdistan påverkats av majoriteternas kultur och det politiska klimatet i de stater där kurderna lever. Trots att kurderna känner samhörighet över statsgränserna, har kampen för att åstadkomma en pan-kurdisk rörelse inte gjort sig gällande.

Assimilering

Skapandet av de nya staterna i samband med slutet av första världskriget, innebar att kurdernas intresse att få bilda sin eg-

en stat hamnade i konflikt med de nya staternas styrande eliters intressen. Dessa eliter, som var bärare av majoritetsfolkens nationalistiska ideologi (i Turkiet turkisk, i Irak och Syrien arabisk och i Iran persisk), verkade för att assimilera kurderna i de nyskapade staterna.

Samtidigt bedrev man i dessa stater en marginaliseringspolitik gentemot kurderna, vilket innebar att kurderna ofta hölls utanför den politiska maktens institutioner, att de kurdiska regionerna hamnade efter när det gäller ekonomisk utveckling, utbildning, samhällservice etc.

I t. ex. Turkiet har man medvetet gjort stora industriella investeringar i de turkiska delarna av landet, medan de kurdiska delarna har nonchalerats. Den största kurdiska staden Diyarbakir saknar varje spår av investeringar i storindustri. Detta har resulterat i en markant ekonomisk ojämnhet mellan de kurdiska delarna och resten av landet.

"Kurdistan delades återigen och det kurdiska folket splittrades på olika stater."

I de länder kurderna finns har det saknats demokratiska mekanismer. Armén har haft en avgörande roll i politiken. Ett undantag kan vara Turkiet, där vissa begränsade "demokratiska mekanismer" har funnits. Men den turkiska statens hantering av kurderna har, minst sagt, varit odemokratisk och ofta saknat respekt för elementära mänskliga rättigheter.

Kurdernas historia i de nya staterna har präglats av en hård och obalanserad konflikt med centralregeringarna. Ett flertal kurdiska uppror har gjorts: i Turkiet 1925, 1930, 1937, 1984-; i Irak 1919, 1932,

1943, 1945, 1961-74, 1976-; samt i Iran 1924-29, 1946 och 1979-.

Turkiet

I Turkiet har, sedan statens skapande, attityden varit mycket hård mot kurder, jämfört med andra länder där kurder lever. Den turkiska statens grundläggande ideologi har varit Mustafa Kemal Atatürks (grundaren till den moderna turkiska staten), som ansåg att alla som befann sig i Turkiet var turkar. Denna politik innebar att man – fram till 1991 – officiellt betraktade det kurdiska folket i landet som "bergsturkar", "dåliga turkar" eller som turkar som glömt sitt språk (turkiska) och därför talade en dålig turkiska ("kurdiska").

Att hävda kurdisk identitet var enligt den officiella turkiska meningen en kriminell handling, som ledde till hårda fängelsestraff. Denna hårdhanta politik var en av orsakerna till att PKK (Kurdistans Arbetareparti) växte fram starkt under andra hälften av 70-talet, med ett

självständigt Kurdistan som mål och med vapenmakt som medel.

Den väpnade kamp som har bedrivits av PKK har haft två motsatta dimensioner. Å ena sidan har rörelsen, tack vare vapenmakt, kunnat ge kurder i Turkiet en självkänsla. Rörelsen har mobiliserat en väsentlig del av det kurdiska folket i Turkiet och på det sättet utgjort ett reellt hot mot den turkiska staten.

Å andra sidan har olika våldshandlingar från PKK:s sida och rörelsens marxistiska ideologi, som anses vara dogmatisk, i högsta grad lett till PKK:s isolering. En negativ sida av PKK:s kamp har också varit att den kurdiska civilbefolkningen drabbats av militära aktioner genom att hamna mellan två eldar, den turkiska arméns och PKK:s.

Erkändes 1991

En avvikelse från den turkiska statens traditionella politik gentemot kurder var att Turkiet 1991 officiellt erkände att en kurdisk minoritet fanns i landet och att kurder fick tala kurdiska i offentliga sammanhang. Denna brytning med den traditionella ideologin var dock kortvarig och under de senaste tre åren har attityderna i konflikten hårdnat och våldet trappats upp.

Detta har lett till ökade svårigheter för den turkiska staten både i förhållande till landets inre stabilitet och i förhållande till omvärlden. Å andra sidan befinner PKK-gerillan sig under ett militärt tryck. Det överväld PKK använder sig av har lett till kritik mot rörelsen

från olika håll och lett till ett svårt läge beträffande det internationella stödet, speciellt från västvärlden. Den turkiska regeringen kan inte längre ignorera den kurdiska problematiken; samtidigt bör PKK prova möjligheter för en fredlig lösning.

Irak

Kurder i Irak har ständigt varit i konflikt med centralmakten i Bagdad. Skapandet av staten Irak var begynnelsen för den kurdiska problematiken i landet. Medan landets kurder ville uppnå självbestämmande arbetade den politiska eliten i Bagdad för att tvinga kurder att acceptera en "irakisk" identitet som i praktiken var arabnationalistisk.

Genom en militärkupp 1958 blev Irak självständigt och kurder erkändes enligt landets författning. Det dröjde dock inte länge innan ett kurdiskt uppror bröt ut under Mustafa Barzani's ledning 1961. År 1970 ledde förhandlingarna mellan Ba'thregimen i Bagdad och Barzani's Kurdistans Demokratiska Parti (KDP) till ett fördrag, vilket tillförsäkrade Iraks kurder självstyre. Fördraget skulle förverkligas under en övergångsperiod på fyra år.

Internationell konflikt

Det faktum att regeringen i Bagdad inte ville materialisera de mest väsentliga delarna av fördraget, ledde till ett nytt krig i irakiska Kurdistan. Nu var konflikten internationaliserad: Sovjetunionen stödde Irak medan USA, Iran och i viss mån Israel stödde kurder. Efter ett års blo-

dig krig kollapsade det kurdiska upproret efter att Alger-avtalet slutits mellan Irak och Iran 6 mars 1975, vilket innebar att Iran fick hälften av Shat al-Arab mot att Iran avbröt stödet till kurder i Irak.

"Massflykten fick den internationella opinionen att reagera."

Algeravtalet blev en politisk belastning för den irakiska Ba'thregimen som därför sökte ett tillfälle att ogiltigförklara avtalet. Den iranska revolutionen 1979 och det islamska hotet mot makthavarna i Bagdad samt den irakiska regimens vilja att göra sig fria från Alger-avtalet finns bland faktorerna bakom Iran-Irakkriget.

Kurdisk massflykt

Kriget medförde en ny tragedi för kurder i Irak. Kurder blev föremål för ett uttröttningskrig i vilket användandet av kemiska vapen, förstörandet av kurdiska byar och städer och försvinnandet av mer än 180 000 kurder ingick. Den irakiska regimens handlingar kunde dokumenteras när kurder under sitt uppror mot Saddams regim i mars 1991 kunde beslagta tonvis med dokument som bevisade den irakiska regimens brutala hantering av kurder i landet.

Trots att upproret ledde till att en större del av Kurdistan befriades, var denna framgång kortvarig. Saddams regim kunde snabbt mobilisera resterna av sina utslagna styrkor och företa en massiv offensiv mot kurder, vilket ledde till att 1,5 miljoner människor lämnade sina hem och sökte skydd i gränstrakterna mot Iran och Turkiet. Denna massflykt var grunden till en radikal vändning i kurdfrågan, då den internationella opinionen reagera-

de starkt mot denna mänskliga tragedi. USA och dess allierade erbjöd kurderna skydd för att återvända till sina hem.

Interna stridigheter

Parlamentsval inleddes i den "befriade" delen av irakiska Kurdistan i maj 1992 i vilket två stora partier: KDP, under Mas'ud Barzani, och Kurdistans Patriotiska Union (PUK), under Jalal Talabani, tillsammans fick majoritet. Redan från början fanns det skepticism om dessa partier kunde glömma sina konflikter och ägna sig åt återuppbyggnaden av Kurdistan. En rad faktorer ledde till att väpnad konflikt mellan dessa två partier bröt ut i maj förra året.

Konflikten har minskat de stridande parternas trovärdighet. Ledarnas personliga intresse i KDP och PUK, tendensen att prioritera partipolitiska intressen framför det kurdiska folkets välgång samt avsaknaden av en större politisk ram inom vilken alla kurdiska partier, grupper etc. skulle kunna verka för ett högre ideal anses vara några orsaker till konflikten.

Både KDP och PUK bör vara medvetna om att den politiska makt som de strider om är kortvarig. Den är beroende av när sanktionerna mot Irak skall upphöra. Det KDP och PUK gör i den nuvarande konflikten i irakiska Kurdistan är att de säger av den gren på vilken inte bara de utan också hela det kurdiska folket sitter.

Iran

Kurderna i Iran har också varit föremål för assimilering sedan Reza Shah, grundaren av den moderna iranska staten, in-

ledde ett hårdhänt moderniseringsprogram. Målet var att av det multi-etniska Iran skapa ett land med *en* nationell kultur och identitet. Reza Shahs politik mötte ett hårt kurdiskt motstånd.

Med den sovjetisk-brittiska invasionen av Iran 1941 försvagades centralmakten markant, Reza Shah abdikerade och den iranska staten var nära att fullständigt kollapsa. Tack vare detta kunde kurderna skapa egna politiska organisationer.

Kurdisk republik

I januari 1946 skapades under ledning av KDP-Iran en kurdisk republik, med sta-

den Mahabad som centrum. Republiken kollapsade i mitten av december samma år och dess president Qazi Muhammed och några i ledningen avrättades. Under 1950- och 1960-talen var kurderna passiva i sitt motstånd mot regimen i Tehran.

Under andra delen av 1970-talet växte den kurdiska motståndsrörelsen i Iran parallellt med framväxandet av den iranska oppositionen. Denna utveckling kulminerade i den iranska revolutionen 1978-79. En religiös ledning under ayatollah Khomeini tog initiativet och ledde landet mot en auktoritär religiös regim.

Förhandlingar inleddes mellan KDP-Iran och den nya regimen, vilka misslyckades. Detta berodde främst på den islamiska regimens uppfattning om att det i islam inte fanns utrymme för självhävdelse för etniska grupper, utan en allmän identitetsram gällde, nämligen den islamiska ummah "nationen". Denna utveckling innebar att ett totalt krig mot landets kurder inleddes 1979, vilket har fortsatt

oavbrutet.

I samband med Irak-Iran-kriget fanns en allmän uppfattning om att kriget kunde innebära ett tillfälle för landets kurder att uppnå vissa politiska framgångar. Istället blev de kurdiska rörelserna i Iran och Irak djupt indragna i de båda ländernas konflikt, vilket innebar ytterligare politiska komplikationer för den kurdiska befrielseströrelsen.

Den iranska regimen har inte nöjt sig med att föra krig; regimen har varit inblandad i en rad politiska mord på KDP-Irans främsta ledare. Ett exempel är mordet på Dr Abdul Rahman Qassemloo, KDP-Irans generalsekreterare och några av hans medarbetare i Österrike 1988, då de satt vid förhandlingsbordet tillsammans med företrädare för den iranska regimen.

Det gerillakrig som kurderna inledde 1979 mot regimen i Tehran har fortsatt under mycket svåra förhållanden. Man tror att man genom gerillakrig kan tvinga regimen att erkänna det kurdiska folkets rättigheter. En utveckling att vänta sig är att regimen allt svagare position: regional och internationell isolation; ekonomiska svårigheter; sociala missförhållanden och ett folkligt missnöje, när som helst kan leda till en socio-politisk explosion. En sådan utveckling kan medföra en ny chans för kurderna i Iran att uppnå sina målsättningar.

Syrien och forna Sovjet

Det som är karaktäriserande när det gäller kurderna i Syrien är att den syriska staten betraktar ett stort antal av landets kurder som gästarbetare.

De är berövade de mest elementära medborgerliga rättigheter. För att assimilera landets kurder iscensatte den syriska regeringen i början av 70-talet en tvångsflyttningsskampanj, vilken flyttade kurderna till de arabiska delarna av landet. Kurdernas kamp i Syrien har huvudsakligen gällt kulturella rättigheter.

För kurder i före detta sovjetiska republiker (speciellt i Azerbadjan och Armenien) innebar Sovjetunionens upplösning en öppning. Trots detta har inga förbättringar skett. Kurderna i det forna Sovjetunionen förblir andra klassens medborgare i efterföljarstaterna.

Borhanedin A. Yassin
historiker vid Lunds universitet

